

BALOGH ISTVÁN

A diszkurzív politika a tudományos diskurzusban

A „diszkurzív politika” megjelenésének fontosságát leginkább azzal lehet érzékeltetni, hogy Szabó Márton tanulmánya nem csupán kapcsolódik, hanem – legalábbis nálunk – jelentősen hozzájárul ahhoz a mindinkább kirajzolódó tudománytörténeti folyamathoz, melyet durván leegyszerűsítve (de korántsem alap nélkül) a társadalomtudományoknak és a természettudományoknak az utóbbi másfél évtizedben határozottan felgyorsuló elválasztódásaként, pontosabban pedig egyfelől az igazság, a tapasztalat, a kísérlet és a megfigyelői álláspont, másfelől az érvényesség, a diskurzus, az argumentáció és a résztvevői elemzési szempont differenciálódásaként jelölhetünk meg. A két tudományterület szétválasztódási tendenciájába eső koncepciók születését, a körülöttük kialakuló vitákat, eszmecseréket ezért okkal tekinthetjük a tudományos társadalomismeret fokozatos önmagára találásának. Mi sem természetesebb annál, hogy Szabó Márton (1996) tanulmánya számos hozzászólást, kritikai megjegyzést váltott ki, és további elméleti vizsgálódást ösztönző szempontok kifejtését inspirálta.

A politika diszkurzív értelmezésének lehetőségét elismerve és elméleti perspektíváinak sokirányú továbbépíthetőségét szem előtt tartva, a következőkben négy, egymáshoz szorosan kapcsolódó, egyúttal – megítélésem szerint – további vitára ösztönző kérdéskört érintek röviden. Először azt a kérdést, hogy mit is értünk – érthetünk – a politika diszkurzív értelmezésén (1.); ezt követően megkísérlem a megfigyelői és a résztvevői álláspont közötti, a szerző szerint is alapvetően fontos megkülönböztetést újból elemezni (2.), majd a diskurzus és a proceduralitás más formái közötti megkülönböztetés fontossága mellett szeretnék néhány érvet megfogalmazni (3.). Befejezésül pedig röviden kitérek a szerző politikum-értelmezésére, bevallottan kiegészítő-kritikai észrevételek megfogalmazásának szándékával (4.).

1. A politika diszkurzív értelmezése legalább öt, egymástól igen különböző irányban haladhat:

– Jelentheti a *politikai diszkurzusok* értelmezését abban az összefüggésben, hogy e diszkurzusok miként tagolódnak egy előzetesen adott politikai mezőben és e mező dinamikájának megfelelően, mintegy világossá téve egyébként meglévő folyamatokat, differenciákat. A szerző szerint ezt az elemzési irányt ki kell iktatni a politika diszkurzív értelmezéséből, mert a diszkurzus természetéhez képest idegen szempont felvételét jelenti, nevezetesen a politikai cselekvés, illetve rendszer- és intézmény szempontú elemzési tradícióhoz kapcsolódik, melytől éppen elhatárolni igyekszik saját felfogását. Egyetértésünk mellett is megjegyezhetjük azonban, hogy már itt is helyet kaphat – és meg is jelenik – a politikai diszkurzus konstitutív felfogása, mégpedig abban az értelemben, hogy a diszkurzus alkotó eleme a politikának vagy a politikumnak, habár nem a létrehozója.

– Lehet szó a politika diszkurzív értelmezéséről továbbá abban az összefüggésben, hogy a legkülönbözőbb – köznapi vagy másfajta (pl. professzionális) nem-politikai – diszkurzusokban milyen értelmezések bukkannak fel és szilárdulnak meg a politika világáról. A politika világához egészében és kívülről kapcsolódó diszkurzusokat a szerzőnek szintén nem áll szándékában a politika diszkurzív értelmezési körébe vonni, sejtethetően azért nem, mert e diszkurzusok nem tekinthetők a politika konstitutív elemeinek, még ha esetleg nem könnyű is megvonni a választóvonalat az elhatároló és a konstitutív diszkurzusok között.

– A diszkurzusok politikai szempontból konstitutív működésének tematizálásaként felfogott diszkurzív politikaértelmezés tulajdonképpeni kérdése az, hogy meghatározott duális szerkezetű diszkurzusok révén hogyan válik politikaivá az, ami korábban nem-politikaiként jelent meg. A szerző okfejtését és fogalomhasználatát követve tehát a kérdés az, hogy például a barát–ellenség, az ellenfél–szövetséges, a rend és a kaosz fogalmi kettőségében zajló diszkurzus miképpen hozza létre – és egyáltalán: létrehozza-e önmagában vagy más folyamatokhoz kapcsolódva – a politika (politikum) világát, vagy annak egy jól körülhatárolható szféráját. Ez alkalommal nem az tehát a témánk, hogy a politikában használható fogalmaknak tekinthetők-e az említett – és a szerző által felsorolt további – fogalmi polarizációk, hanem az, hogy az ezekben a fogalmi polarizációkban folyamatosan fenntartott diszkurzusok végül is megteremthetik-e a politikumot. Kár, hogy imponáló irodalmi tájékozottságot felvonultató és meggyőzően érvelő vitaindítójában a szerző nem határolta kellő világossággal körül ezt a kérdéskört, s – talán éppen ezért – nem sikerült meggyőzően bizonyítania a politikum létrehozásának eme lehetőségét. Tanulmánya inkább másról szól: arról ugyanis, hogy a politika előzetesen adott világában a diszkurzusok hogyan teremtik meg a barát és ellenség, az ellenfél és szövetséges stb. politikai ellentétpárjait és szembenállásait.

– A politika diszkurzív értelmezésének egy további dimenzióját nyitnátna meg annak elemzése, hogy a diszkurzus révén hogyan lépi át a politika korábbi intézményi határait, duális fogalmi szerkezetekben folyó

diskurzusok révén miképpen nyomul be a politika nézőpontja a politikán kívül eső szférákba. Röviden: mi a különbség és a kapcsolat, továbbá az átmenet a politika és a politikum között. Világos, hogy ebben az esetben nem a diskurzusnak a politikát létrehozó folyamatáról, hanem a politika világában lehorgonyzott diskurzusnak a köznapi diskurzust átformáló működéséről van szó. Kétségtelen, hogy a vitaindító tanulmányban ez a kérdés is felmerül, habár nem kellőképpen megkülönböztetve más (főként az előbb említett) értelmezési lehetőségektől és – miként majd erről a későbbiekben lesz még szó – meglehetősen egyoldalú tárgyalásban.

– Felfoghatjuk végül a politika diszkurzív értelmezését olyan tudományos nézőpont, szemléletmód és módszer kifejtéseként is, amely különbözik a politika vizsgálatának eddigi tudományos eljárásától és szemléletétől. Itt azonban óvatosan kell eljárunk az új módszer és szemléletmód jellemzésében, nehogy túlbecsüljük lehetőségeit. Ennek érdekében azt a kérdést kell feltennünk, hogy vajon a politika diszkurzív értelmezése a korábbi (cselekvéseméleti, rendszerelméleti) szemléletmód korlátainak leküzdését jelenti-e vagy pedig e szemléletmód helyettesítésére tart igényt. Úgy tűnik, a vitaindító tanulmánynak ez a legvilágosabban körülhatárolt témaköre, s a szerző eredeti szándékának félreértése lenne elvárni a politika említett két, szembesített szemléletmódja közötti összefüggés részletesebb tisztázását. A szerző Carl Schmitt-interpretációja ad alkalmat arra, hogy a politikum meghatározása során, mégis – persze csak néhány kérdést érintve – kitérhessünk a diskurzus-elmélet rendszerelméleti összefüggéseire.

Ha most már e korántsem teljes értelmezési dimenziók figyelembevételével ismét a vitaindító szövegéhez fordulunk, az a benyomásunk támad, hogy az valamennyi említett értelmezési irányt átfedően érinti. Átfedően, azaz nem világosan megkülönböztetett módon, a politikai szerepek, a vitatémák határai és a politikai stílus témája köré építve. Mondhatnánk így is: az első esetben, a diskurzus *közreműködése* a politikai szubjektum létrehozásában és helykijelölésében, a második esetben a politikum diszkurzív határkijelölése, azaz sajátos *öndefiniálása*, a harmadikban pedig a politikai beszélők előadásmódja, vagyis diszkurzív *visszelkedése* a téma. Az első esetben a diskurzus konstitutív, a másodikban konstruktív-autopoietikusan, a harmadikban formaadó jellegű. E három dimenziót a szerző a „tárgyi és objektíváló” nézőponttal szemben álló résztvevői álláspont jellemzésében igyekszik összefoglalni. A kérdés most már az, hol vannak e szembeállításnak a határai, és vannak-e kapcsolódási pontjai a két szemléletmódnak.

2. A vitaindító a megfigyelői és a résztvevői pozíció megkülönböztetése helyett a két szemléletmód szembeállítására épít. Megítélésem szerint ez teljességgel helytálló kiindulás, hiszen enélkül általában a társadalomtudományi, s ezen belül kiváltképpen a politikatudományi elemzés szűkséggel a természettudományok szemléletmódjának átvételére kényszerül, s így elkerülhetetlenül olyan tudományos mércéhez igazodik, amely idegen tőle, s amelynek lényege szerint nem tud megfelelni. A kérdés csupán az, hogy vajon a két szemléletmód szembeállítása a köl-

csönös kizárást vagy a kapcsolódások különös formáját jelenti-e. Ha tanulmányának explicit megfogalmazásait vesszük figyelembe, akkor úgy tűnik, Szabó Márton az elsőként említett álláspontot foglalja el, amelyhez azonban – szerencsére – nem tartja magát következetesen: a tanulmány nagy részében implicit módon a másodikként említett nézetet vallja. Ennek a termékeny és hasznos következtetlenségnek az egyik oka minden bizonnyal az, hogy a tudományos vizsgálódásban valójában sem a megfigyelői, sem pedig a résztvevői kiindulópont nem érvényesíthető és vihető végig maradéktalanul. Maradva a politika diszkurzív értelmezésénél – és eltekintve a természettudományok egészen más típusú és irányú problémáitól éppen úgy, mint más társadalomtudományi diszciplínáknak a jelen témához közelebb álló módszertani kérdéseitől –, a szerző álláspontja röviden a következőkben foglalható össze: a politika világa aszerint változik, hogy egyfelől a benne szereplők diskurzusaikban, vitáik során hogyan értelmezik önmagukat és egymást, illetve önmaguk és egymás értelmezéseit, másfelől mennyiben hagyják megszólítani magukat, illetve mennyiben hajlandók „beszállni” a politikai diskurzus menetébe. A résztvevői álláspont szerint tehát a politika konstruktív résztvevőjévé, alakítójává, a politika szereplőjévé a politikai diskurzusban értelmező-értelmezett beszélő válik. Ennek megfelelően emeli ki a szerző a politikai valóság beszédközpontúságát és a politikai diskurzus „alapvetően polemikus szerkezetét”. Itt tehát aki a politikáról beszél, ír, vitatkozik és ennek megfelelő duális kategóriákat használ, az részese a politikának, s ebben az értelemben (vagyis nem professzionális pozícióban) politikussá válik. Ellentétben Szabó Mártonnal, aki e folyamatot leírva ugyanazt a fogalmi apparátust használja, s szintén a politikáról ír, vitatkozik, ezáltal azonban mégsem válik a politika részesévé és politikussá, hanem megmarad a politikát elemző kutatónak. A kutató elemzése olyan metaszintű teljesítmény tehát, amely első pillantásra „csupán” metanyelvi transzformáció, valójában azonban több ennél: nem a politika metanyelvi kifejezése, azaz nem metapolitikai, hanem valamely politikán kívüli beszéd és diskurzus része. Vagy az értelmezések szintjén kifejezve: a politikának mint az értelmezések világának értelmezése a tudomány szférájában.

Önmagában mindez magától értetődő és közvetlenül nem érinti a vitaindító megállapításait. Fontossá és a politika diszkurzív értelmezése számára relevánssá akkor válik, amikor Szabó Márton a politikai diskurzusok elemzése során – jóllehet hallgatólagosan – általánosságban is elismerni kényszerül minden konstitutív és konstruktív diskurzusnak azt a definíció szerint megillető sajátosságát, hogy *egyidejűleg* metanyelvi és metakonstrukciós teljesítmény. Annálfogva azonban, hogy ez az elismerés többnyire hallgatólagos, Szabó okfejtése időnként nem kerülheti el az érvelés cirkuláris jellegét: egyfelől tételezi, hogy a politika világot a diskurzusok és viták hozzák létre és alakítják, másfelől viszont eleve tételezi a politika előzetes meglétét és szerkezetét, mondván például, hogy „amikor politikusok és állampolgárok vitatkoznak, amikor valamiről eltérő nézeteket hangoztatnak vagy valamiben egyetértenek, akkor nem egyszerűen csak civakodnak...” (Szabó 1996: 105). A politika diszkurzív

tematizálása így Szabó tanulmányában egyszer mint a már eleve adott politikai szféra nyelvi és metanyelvi rétege, másszor viszont mint a politika (politikum) metakonstrukciós elve jelenik meg, habár explicit kiindulópontjában csupán a második esetet fogalmazza meg. Pontosabban szólva, a metakonstrukciós elv explicite túlzottan erősre fogalmazott koncepciójának határait felismerve a szerző ráeszmél arra, hogy a diskurzus és a vita előfeltételezi az intézményekben és a cselekvésekben már előzetesen adott – mellékesen szólva: korántsem valamiféle diskurzus és viták nélküli „néma” folyamatban létrejött – politika világát, amelyhez a diskurzus természetesen már nem metakonstrukciós szintként kapcsolódik, s ezért csak „gyenge” diskurzus-programban tematizálható. Ez a gyenge program viszont nem elégíti ki a szerző eredeti és vállalt koncepcióját. Ami mármint megítélésem szerint igazán fontos és továbbvezető ebben a gondolatmenetben, az magának az ellentétes irányú kettős mozgásnak az elválaszthatatlansága és kölcsönös feltételezettsége: egyfelől az előzetesen adott – és ebben az értelemben „külső és objektívált” – politika folyamatos „cseppfolyósítása” a diszkurzív határ- és szerepkijelölések „képlékeny, mozgó” folyamatában, illetve a procedúrák egyéb folyamatában, másfelől viszont az így „cseppfolyósított” politikum újabb szilárdabb formát öltése a változó politikai rendszerben, intézményekben, a politikai cselekvések szabályozó mechanizmusában és normatív (írott vagy íratlan) szabályaiban. A vita-indítóban a szerző számára voltaképpen az a célkitűzés okozza a legtöbb gondot, hogy e két egymást feltételező, egymást követő, egyúttal ellentétes logika mentén haladó és egymással ellentétes eredményre vezető folyamatot nem választja el egymástól, hanem a diskurzus fogalmában megkülönböztetés nélkül kívánja egybefogni.

3. A különböző irányokba futó logikák és folyamatok egybefogása a diskurzus fogalmában megnyitja a lehetőségét annak, hogy a háttérben megsejthessük a politikai rendszer-intézményesített világát, amelyhez kapcsolódóan a diskurzus kettős teljesítményt nyújt: egyrészt a politikai értelemadás révén felbontja, szüntelenül átlépi, transzparenssé teszi a rendszerhatárokat, másfelől azonban – a politikai értelemadás sikeres megvalósítása esetén – kiterjeszti a politikai rendszer határait, új határvonalat épít a politikai rendszer számára. A szétfutó tendenciák differenciálás nélküli egybefogása viszont azzal a következménnyel jár, hogy most már a diskurzus-típusok megkülönböztetésével leszünk kénytelenek utólag tudomásul venni a különbségeket. Úgy vélem, ennek következménye az, hogy Szabó Márton tanulmányában voltaképpen kettős diskurzus-tipológia – egy explicite kifejtett és egy ki nem bontott – van jelen. A kifejtett tipológia a politikai szerepek, a politikai határviták és a politikai stílus szerint tovább tagolt formák csoportosítása mentén halad, a ki nem bontott, „rejtett” tipológia viszont az említett rendszerhatár-dinamika logikáját követi. Az első típusba sorolhatók azok a diskurzusok (mint például az ellenfél-szövetséges, a jelenidejűség-időtlenség fogalmi kettős diskurzusai), amelyek a politika meglévő határai feloldásának, transzparenssé tételének teljesítményét nyújtják, míg a másik típust azok a diskurzusok jelentik, amelyek az új határok kijelölését, illetve annak rögzí-

tését szolgálják, mint például a politikai idegen, a rend és a káosz diskurzusai. Ezt a rejtett tipológiát erősíti fel Szabó Márton utalása is, miszerint „a diszkurzív politikatudományban a »határvita« centrális szerepet tölt be; egyaránt szól a lényegről és a jelenségről” (Szabó 1996: 107). A kérdés csak az, hogy az egy és ugyanazon – és csak típusaiban eltérő – diskurzus miképpen nyújthat e határvitában két egymástól teljességgel eltérő irányban ható teljesítményt: hogyan valósíthatja meg egyszer a politika határainak cseppfolyosítását, másszor a megszüntetett határok újbóli helyreállítását? A kérdésre adható plauzibilis válaszok egyike az lehet (legalábbis a magam részéről ezt tartom a legmegfelelőbbnek), hogy a diskurzus annál a tulajdonságánál fogva képes ellentétes irányba ható teljesítményekre, hogy a legkülönbözőbb eljárásokhoz kapcsolódhat. Tehát a határfeloldó és a határmegerősítő teljesítménye – a teljesítmény irányát tekintve és így a tipologizálás alapjait illetően – nem magából a diskurzusból adódik, hanem azoktól a folyamatoktól, procedúráktól függ, amelyekhez kapcsolódik és ahogyan kapcsolódik.

Szabó Márton a politika diszkurzív értelmezését elméletlettörténetileg hangsúlyozottan a retorika és a szimbólum-, illetve nyelvelméleti tradícióhoz kapcsolja. Ennek indokoltsága elvitathatatlan. E tradícióhoz kapcsolódás egyben ki is jelöli a vitaindító tanulmány fő nyomvonalát, melyet a szerző a „politika beszédközpontúságának” tézisében fogalmaz meg. Ez a tézis szintén akceptálható. Kérdés azonban, hogy ha az elméletlettörténeti megalapozás és az alaptézis egyaránt a politika határvitájának problémáinak tisztázására fut ki, akkor meddig lehet – és lehetséges-e egyáltalán – megmaradni a diskurzus keretei között, és milyen határok között engedhető meg – és megengedhető-e egyáltalán – a politika határvitájának szempontjából releváns egyéb folyamatok, procedúrák mellőzése? A szerzőnek nyilvánvalóan erős érvei vannak – illetve lesznek – e kérdésnek a kiinduló tézissel összhangban álló megválaszolására. A magam részéről azonban – az eddigiekből is következtethetően – hajlok annak az álláspontnak az elfogadására, hogy e kérdésekre negatív választ kell adni, mégpedig annál fogva, hogy „...a diszkussziók önmagukban nem teremtenek és nem tételeznek a cselekvés szempontjából (közvetlenül) releváns kapcsolódásokat. Ehelyett olyan (empirikus-kognitív vagy normatív) belátások felismerését és kialakítását szolgálják, amelyek a cselekvés számára irányadóak” (Peters 1991: 235). Másként fogalmazva tehát, a politika határvitájának feloldása vagy, ellenkezőleg, rögzítése a cselekvés és más procedúrák kognitív vagy normatív irányultságától függ, nem pedig közvetlenül a diskurzus szerkezetéből, típusaiból fakad, habár a kognitív vagy normatív belátások kialakítása feltételezi az irányultság szempontjából semlegesnek tekinthető különböző típusú diskurzusok folyamatosságát. A diskurzusok mellett az eljárásoknak Peters nem kevesebb, mint öt típusát sorolja fel – korántsem a teljesség igényével –, Habermas nyomán külön is kiemelve a diskurzus és az argumentáció közötti megkülönböztetés fontosságát. E fogalmi pontosságra törekvéssel szemben Szabó Mártonnál – kiemelten a diskurzust illetően – éppen ellentétes tendenciát figyelhetünk meg: a szerző meglehetősen kötetlenül tér át a diskurzusról a vitára, a politikai beszédre és így tovább.

Mindez nem lenne különösképpen szövé tehető, ha nem lenne meg az a funkciója, hogy az ily módon „lazává” tett diskurzus-fogalom végül is szivacs kategóriaként felszívhassa magába mindazokat a politikai határkijelölő folyamatokat, amelyeknek a diskurzus konstitutív része ugyan, de amelyek meghatározzák a diskurzus irányát, egyfelől tehát a határ cseppfolyósítását, másfelől a határ újbóli megszilárdítását.

A diskurzus imént idézett felfogása, illetve definíciója természetesen nem teszi eleve érvénytelenné Szabó Mártonnak azt a megállapítását, miszerint a politikai diskurzus alapvetően polemikus szerkezetű, hiszen a diskurzusok eredményeként egymással kollízióképes normák és kognitív felismerések állnak elő. De éppen ennek következtében lenne szükség a diskurzus pontosabb, illetve körülhatároltabb definiálására, s ezzel összefüggésben lenne célszerű nem csupán az elsődlegesen nem beszéd-központú eljárásokhoz kapcsolódásának, hanem a más, szintén beszéd-központú eljárásokhoz kötődésének részletesebb kimunkálása. Itt mindenekelőtt az argumentációra mint a diskurzusok racionális megalapozásának eljárására kell utalnunk, amely a polemikus szerkezetű politikai diskurzusnak minden valószínűség szerint egyik legfontosabb előfeltétele, illetve alkotó eleme. Úgy vélem tehát, hogy a politikai diskurzusnak a vitaindítóban körvonalazott fogalma további pontosítást igényel, s ez – remélhetőleg – a politika diszkurzív értelmezésében újabb szempontokat és dimenziókat fog megnyitni.

4. Az eddigi megjegyzések befejező összefoglalásaként és mintegy konklúziójaként megkísérlem összevetni a politikum-fogalom értelmezésének két, egymással szemben álló lehetőségét. Szabó Márton kiindulópontja – a fogalmat illetően megalapozottan – Carl Schmitt koncepciójához kapcsolódik, amelyről úgy véli, hogy reagál a modern demokráciáknak arra a tendenciájára, miszerint cseppfolyósodik a politika határvonala. „Carl Schmitt – írja a szerző – erre a történelmi szituációra reagált, amikor a »politikai« vagy a politikum fogalmát bevezette...”, habár – utal rá Szabó – a barát-ellenség tematizáció jogos kritikát is kiváltott. A modern demokráciák további fejleményeinek tanulmányozását illetően ezért „...akkor járunk el helyesen, ha a »politikai«-t szemléletmódnak fogjuk fel, tehát, ha radikalizáljuk a schmitt-i felvetést, vagyis egyrészt a politika minden elemére vonatkoztatjuk, másrészt pedig megpróbálunk számot vetni azzal a nyugtalanító ténnyel hogy a diszkurzivitás konstitutív tényezővé válása után nincs meg többé a lehetőségünk a politikai előzetes vagy utólagos, kívülről vagy felülről történő rögzítésére és kijelölésére” (Szabó 1996: 105).

Ehhez az erős állításhoz több megjegyzés is kínálkozik, melyek egy része logikai természetű, más része azonban tartalmi, s a demokratikus és a totalitárius politikai berendezkedések közötti különbségtevéshez kapcsolódik. Lássuk tehát röviden – mintegy kifejtési problémaként újra felidézve a már mondottakat – a logikai természetű észrevételeket:

– Mindenekelőtt, csak akkor nincs lehetőség a politika előzetes vagy utólagos rögzítésére és (határ)kijelölésére, ha a diszkurzivitásnak nem csupán konstitutív tényezővé válását regisztráljuk, hanem a diskurzus konstitutivitását előzetesen (hallgatólagosan vagy explicit módon) a po-

litika *egyetlen* alakító-formáló, meghatározó tényezőjeként definiáltuk. Legalábbis ez alkalommal tehát Szabó Márton az általa kifejtendőket nem csupán új szempont körvonalazásának tekinti, hanem egyúttal az értelmezés kizárólagossági igényét is megfogalmazta.

– Carl Schmitt eredeti „politikai” fogalmának ez a kizárólagossá transzformálása valóban radikalizálást jelent. Szemléletmóddá „radikalizálása” azonban legalábbis további magyarázatot igényelne.

Nézzük most már a jelenlegi téma szempontjából sokkal lényegesebb és fontosabb kérdést, vagyis azt az állítást, miszerint Carl Schmitt a modern demokráciák politikai változásait írta le a „politikai”, illetve a „politikum” terminus bevezetésével. *Bizonyos értelemben* valóban igaz, hogy Schmitt a modern *demokráciák* politikai berendezkedését jellemezte. De mindjárt hozzá kell tennünk: e jellemzés a fonákjáról, nevezetesen a modern (vagyis az újkori) totalitárius berendezkedések felől közelített e demokráciákhoz. Ugyanis a modern demokráciákban és a modern diktatúrákban valóban egyaránt megfigyelhető a politika határainak kiterjesztése, ámde két egymástól egészen eltérő folyamatban. Mind a nemzeti szocialista, mind pedig a szovjet típusú szocialista berendezkedés lényegi vonása volt a politika határainak kiterjesztése, vagyis a napi élet (mondhatnánk: az életvilág) átpolitizálása, úgy is, mint kampányok, politikai tömegakciók, demonstrációk szervezése a központi politika szolgálatára, és úgy is, mint a központi politika elveinek „bevitele” a munka, a kultúra, a szórakozás stb. világába. Ez egyszerre jelentette a politika határainak kiterjesztését és megerősítését, éppen annál fogva, hogy a totalitárius politika diskurzus- és rendszerdinamikája egyaránt a barát-ellenség polarizáció mentén haladt, s ezt a polarizációt vitte túl a politika korábbi határvonalain. Ezért azután a Carl Schmitt által kidolgozott „politikai” vagy politikum fogalom legalább két fontos tulajdonsággal bír. Egyfelől nem választható le róla tetszés szerint (azaz alapos kritikai újravizsgálat nélkül), mint valamiféle adalék, mellékes toldalék, a barát-ellenség polarizáció. Másfelől következetességében súlyos terhet hordoz, nevezetesen annak jegyét, hogy totalitárius berendezkedések esetén a politikai határdinamika egyirányú: a meg nem kérdőjelezett és ezért tematizálatlanul maradó rendszerből indul ki, ezért *puszta módszer-tani nézőpont alapján* logikus, hogy a politikai, illetve a politikum fogalmában végül is feloldódjon a politikai rendszer és általában a politika fogalma. A teoretikus absztrakció szintjén tehát, nem nyújtja ugyan a kritikai elemzés fogódzóját a totalitárius berendezkedéssel szemben, mégsem inadekvát eljárás a politika határkiterjesztését a politikum szivacs-kategóriájának bevezetésével leképezni.

Ez az eljárás azonban a modern demokráciákban nem követhető. Főként azért nem, mert egyrészt az „életvilág” egyes területeinek átpolitizálódása típusát tekintve és rendszerint nem a központi politikai akarat megnyilvánulása, hanem a polgárok önszerveződése, másrészt mert e civil önszerveződések úgy válnak a politikum részévé, hogy egyúttal alakító módon becsatlakoznak a politikai rendszerbe, vagy valamely alrendszerébe, például a parlamenti komplexumba (Habermas). Ezért azután például Ulrich Beck, aki a politikumot (újra)felfedezi a modern demok-

rációkban, nem engedheti meg magának, hogy megfélemedje a politikai rendszer egyidejű változásairól és ne foglaljon el kritikai álláspontot Carl Schmitt nézeteit illetően (Beck 1993). Habermas is úgy véli, hogy a (Szabó Márton által is hivatkozott) „A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása” éppen ezen a ponton, tehát a társadalmi nyilvánosságának a politikai rendszerbe csatlakozása kérdésében szorul önkritikai újrapvizsgálatra (Habermas 1990).

Éppen azért, mert a modern demokráciákban a politikai diskurzus – legalábbis lehetősége szerint – nem egyszerűen az eleve adott politika ki-terjesztése a korábbi politikamentes életszférákra, hanem a politikai szereplők, állásfoglalások, döntések és rendszer kritikai újrapvizsgálata, nem tekinthető adekvát eljárásnak a változtatás esélyét megteremtő vagy legalábbis felkutató diskurzusban vagy a szemléletmóddá „radikalizált” diszkurzív álláspontban eltüntetni-feloldani az éppen megváltoztatni kívánt és átalakítandó politikai rendszer problematikáit. A Szabó Márton vitaindító tanulmányával elkezdődött tudományos diskurzus minden bizonnyal hozzájárul majd e kérdéskör további tisztázásához is.

HIVATKOZÁSOK

Beck, U. 1993. *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt/M.

Habermas, J. 1990. *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Vorwort zur Neuauflage. Frankfurt/M.

Peters, B. 1991. *Rationalität, Recht und Gesellschaft*. Frankfurt/M.

Szabó M. 1996. Vázlat a politika diszkurzív értelmezéséről. *Politikatudományi Szemle*, 4, 104–132.

